

УДК 343.44

І. Вегера-Іжевська,
аспірант кафедри кримінального процесу
та оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА НЕДОТОРКАНІСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Дослідження проблеми забезпечення права на недоторканність житла в кримінальному провадженні свідчить про неоднозначність наукових підходів теоретиків права до розуміння сутності категорії «забезпечення суб'єктивного права» і такий же плюралізм наукових позицій у теорії кримінального процесу з питання розуміння сутності категорії «забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи» у кримінальному провадженні, які знайшли своє відображення у роботах Ю.М. Грошевого, Н.В. Глинської, І.В. Гловюк, Ю. Гурджі, О.В. Верхогляд-Герасименко, М.В. Джиги, В.С. Зеленецького, О.В. Капліної, О.П. Кучинської, Л.М. Лобойка, О.Р. Михайленка, В.Т. Нора, В.А. Савченка, С.В. Слінька, В.М. Трофименка, І.А. Тітка, Л.Д. Удалової, О.Г. Шило та інших учених.

Тож, як показало вивчення спеціальної літератури з цієї проблематики, однозначну (одноманітну) відповідь на це питання в юридичній науці важко відшукати. І тому є, як видається, логічне пояснення, адже за своєю суттю забезпечення суб'єктивного права, в тому числі й права на недоторканність житла, є системним явищем, яке безпосередньо пов'язане із правозастосуванням, правотлумаченням тощо. Тому в силу складного характеру цього явища досить важко досягти його однозначного розуміння дослідниками, кожен із яких надає перевагу тій чи іншій його складовій.

На наш погляд, забезпечення права на недоторканність житла чи іншо-

го володіння особи в кримінальному провадженні являє собою діяльність зобов'язаних суб'єктів, спрямовану на створення відповідних умов для реалізації цього права, утримання від вчинення дій, які його безпідставно обмежують та порушують під час здійснення кримінального судочинства, а у випадку допущення такого порушення – вжиття заходів щодо ефективного захисту законних інтересів правомочного суб'єкта і відновлення його становища. Будучи відносним, за наявності відповідних підстав, право на недоторканність житла чи іншого володіння особи може бути обмежено під час здійснення кримінального провадження. Тут варто підкреслити необхідність чіткого розмежування обмеження права, що виступає формою правомірної поведінки суб'єкта, уповноваженого на вчинення дій, спрямованих на таке обмеження, та порушення права як прояву неправомірної поведінки.

Як указано в Рішенні Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) «Волохи проти України» від 05.11.2006 р., втручання не порушує статтю 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, якщо воно здійснюється «згідно із законом», переслідує законну мету та якщо воно є необхідним у демократичному суспільстві задля досягнення цієї мети (п. 44). При цьому важливим є те, що словосполучення «згідно із законом» не просто відсилає до національного законодавства,

а й пов'язане з вимогою якості закону, тобто дотримання принципу «верховенства права», про що прямо говориться у преамбулі Конвенції. Отже, цей вислів означає – і це впливає із предмета і мети статті 8, – що в національному законодавстві має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання державних органів у права, гарантовані пунктом 1 [1].

Обмеження права на недоторканність житла чи іншого володіння особи допускається, таким чином, під час проведення процесуальних дій, підстави і порядок здійснення яких передбачено Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України. На відміну від КПК України 1960 р., чинне законодавство України допускає обмеження права на недоторканність житла чи іншого володіння особи під час проведення значно більшої кількості процесуальних дій, а саме – слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, а також в разі застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Так, зокрема, такі обмеження вказаного права можуть мати місце під час тимчасового доступу до речей і документів, якщо він здійснюється у житлі чи іншому володінні особи (ст. 159-166 КПК України), а також в разі застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту (ст. 181 КПК України), затримання (ст. 208 КПК України). При цьому важливо підкреслити, що застосування деяких інших заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, накладення арешту на майно) також може бути пов'язане з певними обмеженнями щодо житла, проте в даному випадку йдеться не про обмеження права на недоторканність житла, а про обмеження певних правомочностей власника, що в сукупності складають зміст права власності. З огляду на це, науковий аналіз правообмежень в разі застосування цих заходів забезпечення кримінального провадження знаходиться за межами предмету нашого дослідження.

Особи, які уповноважені проводити дії або приймати рішення про проведення процесуальних дій, що обмежують право на недоторканність житла чи іншого володіння особи, зобов'язані уникати безпідставного втручання, а у випадку допущення такого – вживати заходів стосовно здійснення невідкладного захисту законних інтересів правомочної особи. По суті, право на недоторканність житла чи іншого володіння особи корелює низка обов'язків зобов'язаних суб'єктів, які водночас є повноважними на проведення вищевказаних процесуальних дій.

За загальним правилом, передбаченим ч. 1 ст. 233 КПК України, ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених ч. 3 ст. 233 КПК (невідкладні випадки). Таким чином, проникнення до житла чи іншого володіння особи під час кримінального провадження відбувається лише за згодою особи або за ухвалою слідчого судді.

Питання щодо розуміння сутності та правової природи «проникнення до житла чи іншого володіння особи», а також її згоди як підстави законного проникнення заслуговує на окрему увагу, проте не буде розглянуто в цій статті, адже виходить за межі предмету дослідження, окресленого заявленою у назві проблематикою. Тому зараз вважаємо за необхідне лише акцентувати на тому, що, крім згоди особи, законною підставою для проникнення до житла чи іншого володіння особи, за загальним правилом, може бути лише ухвала слідчого судді. Таке рішення слідчого судді ініціюється відповідним клопотанням слідчого, прокурора про проведення слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій, а у випадку отримання тимчасового доступу до речей і документів – також і клопотанням сторони захисту.

Тож, суб'єктами забезпечення права на недоторканність житла чи іншо-

го володіння особи під час здійснення кримінального провадження виступають його учасники, які є: а) уповноваженими на звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення процесуальної дії, його обґрунтування та доведення в суді наявності підстав для обмеження цього конституційного права людини у спосіб, передбачений КПК України; б) уповноваженими здійснювати процесуальну дію в житлі чи іншому володінні особи на підставі ухвали слідчого судді; в) слідчий суддя, до відання якого належить розгляд клопотання про проведення процесуальної дії в житлі чи іншому володінні особи та прийняття відповідного процесуального рішення.

У згаданому вище рішенні ЄСПЛ у справі «Волохи проти України» Суд зазначив, що «верховенство права між іншим (*inter alia*) передбачає, що втручання органів виконавчої влади у права осіб має підлягати ефективному контролю, який зазвичай має здійснюватися судовим органом, щонайменше як останньою інстанцією, оскільки судовий контроль надає найбільші гарантії незалежності, безсторонності та здійснення належного провадження (п. 52)» [1].

У випадку проведення в житлі чи іншому володінні особи слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій обов'язок забезпечення права на недоторканність житла покладається на слідчого, прокурора, а якщо процесуальна дія проводиться за дорученням слідчого, прокурора оперативним підрозділом (зокрема, при необхідності одночасного проведення низки обшуків по одному тому ж самому кримінальному провадженню або при проведенні в житлі негласних слідчих (розшукових) дій), – то на співробітника оперативного підрозділу, який під час виконання доручення користується повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України).

Якщо ж у житлі чи іншому володінні особи проводиться, приміром, тимчасовий доступ до речей і документів, то суб'єктний склад осіб, зобов'язаних

забезпечити зазначене право, крім вищевказаних, включає також і сторону захисту, яка відповідно до глави 15 КПК України також може провести дану процесуальну дію.

У цьому контексті важливо підкреслити, що під час обмеження права на недоторканність житла шляхом проведення в ньому передбачених КПК України процесуальних дій забезпечення цього права включає як дотримання вимоги обґрунтованості втручання, так і передбаченого законом порядку проведення процесуальної дії, а також нерозголошення відомостей про приватне життя особи, які стають відомі у зв'язку із проникненням до житла чи іншого володіння та проведення в ньому процесуальних дій.

Обґрунтованість втручання є однією із обов'язкових умов забезпечення права на недоторканність житла, якій ЄСПЛ приділяє особливу увагу при оцінці дотримання ст. 8 КЗПЛ. Показовою у цьому сенсі є справа «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України» від 30.09.2010 р., суть якої полягала в тому, що невстановлена особа розбила шість вікон у будинку поруч із квартирою заявників. Правоохоронці порушили кримінальну справу за цим фактом і через два місяці після цієї події отримали підстави для проведення обшуку квартири, в якій проживав підозрюваний, який раніше навів аргументи на користь того, що в момент правопорушення його не було на території міста. Рішення про проведення обшуку ґрунтувалось на підозрі, що в квартирі можуть бути докази, пов'язані зі справою. Досліджуючи обставини справи, ЄСПЛ визнав, що вторгнення було незаконним, оскільки в момент обшуку син заявників святкував свій день народження разом із друзями; заявниця перебувала на ранньому строку вагітності і заперечувала проти обшуку, заявивши, що постанова про обшук не містить обґрунтованих пояснень щодо причетності її чоловіка до злочину чи щодо необхідності проведення обшуку квартири; дії працівників

правоохоронних органів супроводжувалися погрозами, правоохоронці провели обшук квартири у присутності гостей; під час обшуку не було виявлено чи вилучено нічого суттєвого для цілей розслідування [2].

В контексті розгляду цього питання необхідно підкреслити, що право на недоторканність житла нерозривно пов'язане із правом на таємницю приватного та особистого життя, що й до речі обумовлює їх гарантування однією статтею 8 КЗПЛ.

З огляду на це, видається за необхідне звернути увагу на відсутність в чинному КПК України у статтях, що регламентують порядок проведення процесуальних дій у житлі, обов'язку слідчого щодо нерозголошення інформації про приватне життя особи.

В порівняльно-правовому плані значимо, що у КПК України 1960 р. містилася стаття 185 «Нерозголошення обставин особистого життя обшукуваних», відповідно до якої «під час обшуку або виїмки слідчий повинен вживати заходів до того, щоб не були розголошені виявлені при цьому обставини особистого життя обшукуваного та інших осіб, які проживають або тимчасово перебувають у цьому приміщенні». При цьому ст. 14-1 КПК України 1960 р. закріплювала в якості принципу кримінального процесу «Недоторканність житла, охорона особистого життя громадян, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, банківських вкладів та рахунків», нормативний зміст якого, серед іншого, включав лише положення загального характеру, як-то: «Особисте життя громадян, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, банківських вкладів та рахунків охороняється законом». На відміну від свого попередника, чинний КПК України однією із засад кримінального провадження визнав «невтручання у приватне життя» (ст. 15). Нормативний зміст цієї засади, серед іншого, включає також обов'язок кожного, кому наданий доступ до інформації про приват-

не життя, запобігти її розголошенню. Тож, чинне нормативне регулювання цього питання видається більш вдалим, оскільки обов'язок вжити заходів стосовно нерозголошення інформації про приватне життя адресований будь-якій особі, якій у ході проведення процесуальних дій у житлі стала відома така інформація (це може бути не тільки сторона обвинувачення, потерпілий, а й сторона захисту, яка бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій або безпосередньо за ухвалою слідчого судді здійснює, наприклад, тимчасовий доступ до речей і документів). Також цей обов'язок розповсюджується і на понятих, які беруть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії. З огляду на це, на позитивну оцінку заслуговує пропозиція Т.М. Москалькової, висловлена декілька десятків років тому, проте й досі є такою, що не втратила своєї актуальності, щодо закріплення у кримінально-процесуальному законодавстві положення про право осіб, у відношенні яких проводиться слідча дія, заявляти відвід понятим, якщо є підстави побоюватися за розголошення ними таємниць особистого життя громадян [3; с. 6-8].

Також, зважаючи на чинне нормативне регулювання, цей обов'язок має виконуватися при проведенні будь-якої процесуальної дії у житлі (а не тільки обшуку та виїмки, як це було передбачено КПК України 1960 р.).

Вказане дає підстави констатувати, що до зобов'язаних суб'єктів щодо забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні, крім вищевказаних, слід також віднести й осіб, які залучаються для участі в процесуальних діях, що здійснюються в житлі чи іншому володінні особи.

Загальний характер обов'язку запобігти розголошенню інформації про приватне життя особи обумовлює відсутність необхідності окремого регулювання цього питання стосовно кожної процесуальної дії, яка може бути проведена в житлі чи іншому володінні

особи. Проте в такому випадку особливого значення набуває правосвідомість правозастосовника, яка є важливим регулятором його поведінки, тим більше при відсутності детальної алгоритмізації кримінальної процесуальної діяльності, а здійснення чинного регулювання її певних сегментів – лише положеннями загального характеру (як це має місце в чинному законодавстві), що утворюють нормативний зміст засад кримінального провадження.

Ключові слова: забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи, суб'єкти забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи, обґрунтованість втручання, нерозголошення інформації про приватне життя особи.

Статтю присвячено дослідженню питання суб'єктів забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи під час здійснення кримінального провадження. Автор статті акцентує увагу на чіткому розмежуванні понять «обмеження права» та «порушення права»; нерозголошенні відомостей про приватне життя особи, які стають відомі у зв'язку із проникненням до житла чи іншого володіння та проведенням в ньому процесуальних дій. Висловлено пропозиції щодо доповнення чинного законодавства положенням про право осіб, у відношенні яких проводиться слідча дія, заявляти відвід понятим, якщо є підстави побоюватися за розголошення ними таємниць особистого життя громадян.

Стаття посвячена изучению вопроса субъектов обеспечения права на неприкосновенность жилища или иного владения лица во время уголовного производства. Автор статьи акцентирует внимание на четком разграничении понятий «ограни-

чение права» и «нарушение права»; неразглашении сведений о частной жизни лица, которые становятся известны в связи с проникновением в жилище или другое владение и проведением в нем процессуальных действий. Высказаны предложения о дополнении действующего законодательства положением о праве лиц, в отношении которых проводится следственное действие, заявлять отвод понятым, если есть основания опасаться за разглашение ими тайн личной жизни граждан.

This article is devoted to the study of the question subjects the right to inviolability of the dwelling or other property during the criminal proceedings. The article focuses on a clear delimitation concept “rights restrictions” and “violation of law”; confidentiality of information about the private lives of individuals who are known in connection with entry into a dwelling or other property and holding its proceedings. Been proposals to supplement existing legislation with the right of persons against whom the investigation is conducted an action to declare the withdrawal of witnesses, if there is reason to fear the disclosure of their privacy of citizens.

Література

1. «Волоха проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 02 листопада 2006 р. № 23543/02 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_138
2. Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 30 вересня 2010 р. № 12451/04 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_822
3. Москалькова Т.Н. Уважение чести и достоинства личности как принцип советского уголовного процесса.: автореф. дис. ... канд.юрид. наук: спец. 12.00.09 / Т.Н. Москалькова. – Москва, 1988. – 20 с.

